Teodor Oancă

EXPRIMAREA FILIAŢIEI ŞI APARTENENŢEI ÎN ANTROPONIMIA ROMÂNEASCĂ

Numele de familie din zilele noastre s-au fixat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Moldova, Muntenia, Oltenia şi Dobrogea, procesul încheindu-se prin Legea asupra numelui din 1895. În celelalte regiuni ale României, numele de familie exprimat printr-un cuvânt s-a impus în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Cf. Paşca, p. 63).

O importantă categorie de nume de familie româneşti o formează aceea a exprimării filiaţiei unei persoane. Acest raport se realizează prin trei modalităţi de exprimare:

1. Numele de familie este exprimat prin numele personal sau supranumele unei persoane ascendente (tată, bunic): Ion Dumitru, Matei Cojocaru. A existat posibilitatea exprimării filiaţiei şi cu ajutorul vocabulei slavone *sin* (fiul lui): Ion sin Dumitru.

2. Numele de familie este rezultat din numele personal al tatălui, derivat cu suf. *-escu:* Ion Dumitrescu.

3. Exprimarea raportului de filiaţie se realizează prin articularea în cazul genitiv a numelui personal al tatălui, al mamei sau al supranumelui acestora: Ion al lui Dumitru, Ana a Mariei, Toader al Văcarului, Ioana a Vădanei. Prezenţa acestor construcţii în actele de stare civilă a încetat odată cu consacrarea numelui de familie prin legea din 1895.

Naşterile, căsătoriile şi decesele au fost înregistrate pentru prima dată în registre de stare civilă în Muntenia şi Moldova în 1832 de către biserici, potrivit dispoziţiilor Regulamentului organic. Începând cu 1864, actele de stare civilă au trecut în atribuţiile organelor administrative (Cf. *Actele*, p.8).

De o importanţă deosebită pentru cunoaşterea onomasticii româneşti sunt catagrafiile întocmite din raţiuni de ordin financiar. „Sub numele de Catagrafii, în fondul arhivistic al Visteriei Moldovei şi în alte fonduri se găsesc numeroase condici şi dosare cuprinzând inventare de bunuri publice şi private, precum şi recensăminte sau evidenţe ale unor diverse categorii de persoane” (Mircea Ciubotaru, în CVM, Ţinutul Romanului, partea I (1820), p.VI, nota 5).

Catagrafiile din Moldova (1755, 1774, 1808, 1820) şi Muntenia (1798, 1831) reprezintă principala sursă de cunoaştere a felului cum funcţiona sistemul de denominaţie personală în cele două regiuni istorice de la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea.

LR, LXVIII, nr. 3, p. 439–445, Bucureşti, 2019

BDD-A31563 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:55 UTC)

În condiţiile în care în acele timpuri numele de familie consacrat oficial nu exista, rolul acestuia l-a jucat, pentru realizarea raportului de filiaţie, supranumele menţionat mai sus la pct. 1 şi 3. Au existat, însă, numeroase nume de familie purtate de personalităţi din viaţa politică, economică, socială şi culturală a timpului, care s-au impus până în zilele noastre prin caracterul ereditar al acestora. Păturile superioare ale societăţii au recurs la consacrarea unor nume de familie, fiind imitate de diferite categorii de slujbaşi ai statului sau de persoane cu o anumită stare materială. Un exemplu în privinţa aceasta ne oferă George Sion în Arhondologia Moldovei. Marea masă a populaţiei a continuat şi în a doua jumătate a secolului al XIX-lea să-şi exprime identitatea după model popular (Oancă 2016, p. 9). Un rol important în crearea de nume de familie oficiale l-au avut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şcoala şi armata (Graur, p. 90). În acel timp încep să se cristalizeze microsisteme antroponimice care se vor consacra prin punerea în aplicare a Legii asupra numelui, din 1895. Cele mai cunoscute microsisteme antroponimice pe care le-am identificat sunt: nume de familie provenite de la nume de funcţii publice din Evul Mediu românesc; nume de familie provenite de la nume de funcţii publice din Epoca modernă; nume de familie provenite de la nume de meserii şi ocupaţii; nume de familie provenite de la nume de păsări şi animale domestice; nume de familie provenite de la nume de fiinţe sălbatice; nume de familie provenite de la nume de peşti; nume de familie provenite de la nume de plante; nume de familie provenite de la apelative care aparţin terminologiei viei şi vinului; nume de familie româneşti provenite de la nume biblice şi calendaristice; Particularităţi fizice, psihice, morale şi de comportament generatoare de antroponime. Numărul numelor de familie româneşti a sporit considerabil prin consacrarea numelor personale, a derivatelor şi a hipocoristicelor acestora cu acest statut. Un rol important în sporirea numelor de familie l-au jucat poreclele care funcţionau ca supranume.

Un număr sporit de antroponime, funcţionând ca nume de familie, cu apreciată prezenţă prin purtătorii lor, prezintă caracteristica de a exprima filiaţia cu ajutorul articolului genitival aglutinat (vezi DFNFR). Aceste nume de familie reprezintă o particularitate moldovenească în antroponimia românească: Aanei, Amariei, Adascălului, Adumitroaei, Alupoaei, Amariei, Amorăriţei, Apreotesei, Avornicesei. BDAR, respectiv DFNFR, pun în evidenţă atât forma primară a acestora, cât şi variantele grafice, datorate felului cum a fost numele rostit în faţa persoanei însărcinate cu scrierea lui, în faţa ofiţerului de stare civilă, sau cum s-a impus în diferite colectivităţi, potrivit unor particularităţi dialectale.

Am reţinut din DFNFR numele de familie cu această structură care prezintă frecvenţa mai mare de 100, întrucât prin aceste nume se poate urmări atât prezenţa lor în spaţiul moldovean, în 1994, cât şi în restul ţării prin purtătorii lor, stabiliţi în diferite judeţe.

Pentru urmărirea felului cum s-a ajuns la această structură antroponimică este nevoie să plecăm de la ceea ce oferă ca informaţie catagrafiile din Moldova din 1820.

BDD-A31563 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:55 UTC)

Cea dintâi constatare pe care o reţinem privitoare la structura numelor de familie este că o asemenea construcţie se regăseşte accidental în Catagrafia din 1820 a ţinutului Suceava: Vasîli Aionesăi, Ion Airinii, Ion Aileni, Pintilie Airinii, Grigori Ailenii, Costan Aioanii, Gavril Airinii, Vasîli Airinii, Vasîli Airinii, Ioniţă Ailenii, Ion Ailenii, Toader Aioanii.

Exprimarea frecventă a filiaţiei se realizează, de regulă, prin construcţia numelui dublu (al doilea nume personal este, de regulă, al mamei), cu ajutorul vocabulei slavone sin şi prin sintagme genitivale analitice: „Destul de bine reprezentată este denominaţia populară prin sintagme analitice cu articolul *a*, urmat de nume feminine, de pildă Ioan a Albei, Ion a Boghiţoai, Vasile a Boghiţoai, Simion a Axînii, Toader a Dăscăliţăi [...], precum şi câteva masculine: Ion a Lupului, Gheorghi a Băhnarului, Gheorghi a Tincului. În sintagma Aniţa Băhnarului se conservă genitivul sintetic vechi" (cf. Mircea Ciubotaru, în CVM, Ocolul Mijlocului).

Filiaţia stabilită cu ajutorul numelui feminin în cazul genitiv este slab reprezentată în CVM, în comparaţie cu prezenţa supranumelui exprimat prin numele personal al tatălui sau al bunicului. Astfel, în cele treizeci de sate ale Ocolului de Sus, Ţinutul Romanului, au fost recenzate 2581 de persoane, din care 109 prezintă raportul de filiaţie exprimat cu ajutorul articolului genitival, acestea reprezentând 4,22% din total. Alta pare să fie situaţia în Ţinutul Herţii (1820), după cum constată Mircea Ciubotaru în Introducere. Catagrafia din 1820 a Ţinutului Suceava şi cea din 1832 a Ţinutului Roman, partea a 2-a, oferă un bogat material documentar pentru urmărirea trecerii de la stabilirea filiaţiei cu ajutorul vocabulei *sin* la notarea cu ajutorul articolului posesiv în poziţie proclitică (Simion a Aniţăi, Toader a Vădanii) şi apoi la faza cu articolul genitival aglutinat (Aaniţăi, Avădanii), care ni s-au transmis până în prezent.

Am remarcat că există deosebiri între cele două catagrafii în ce priveşte notarea numelor persoanelor recenzate. La vremea respectivă, Ţinutul Suceava se afla sub ocupaţie austro-ungară. Numele fiecărei persoane se impusese în structură binară încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Nu este de mirare că cele mai multe persoane înregistrate au numele format din numele personal şi un supranume, care putea fi numele personal al tatălui, al bunicului sau unul provenit dintr-un termen comun, acestea jucând rol de nume de familie. Reţin câteva nume din satul Bălileşti a Mănăstirii Văratic: Andreiu Stoian, Neculai Gavriliuc, Ion Morcovici, Gheorghii Cojocar, Ion Ciubotar.

Din observarea atentă a felului cum sunt scrise numele persoanelor recenzate se desprinde constatarea că acestea reproduc cât mai fidel pronunţarea lor. În ce priveşte Ţinutul Suceava, pe lângă nume duble ca cele de mai sus, apar construcţii cu articolul posesiv genitival *a* în 289 de nume, cu *a lui* în 80 de cazuri şi cu articolul *lui* în 16 poziţii din totalul de 12 891 de familii recenzate. Exemple din Ocolul de Sus: Ion a Lucăi, Pavăl a Palaghie, Sîmion a Ioanii, Grigori a lui Iacob, Anton a lui Toader, Lupul lui Marin. Sunt sate în care asemenea construcţii nu

BDD-A31563 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:55 UTC)

există, precum: Boroaia, Şoimăreşti, Săcuieni, Roşiori, Ţoleşti, Lipoveni, Rădăşeni, Oprişani, Fălticeni, Tîmpeşti, Şoldăneşti etc.

Cele douăsprezece exemple amintite, cu articolul genitival aglutinat, reprezintă o excepţie în Catagrafia Ţinutului Suceava de la 1820. Credem că s-a ajuns la această scriere a numelui datorită felului cum a fost rostit acesta. E posibil ca în comunitate referirea la persoana în cauză să se fi făcut cu precădere, nu prin rostirea numelui personal al acesteia, ci prin raportarea la persoana de referinţă, rezultând nume ca Ailenii, Aioanei, Airinii.

Filiaţia în Ţinutul Suceava la 1820 mai este exprimată şi cu ajutorul vocabulei slavone *sin* în 1443 de cazuri (CVM, Suceava, p. XXI). Cifra este incomparabil mai mică faţă de ceea ce oferă Catagrafia din 1832 a Ţinutului Romanului, partea a 2-a. În această catagrafie am identificat următoarele modele de structuri antroponimice:

1.Vasile Rusu, Grigori Bîrlădean, Vasile Ungureanu
2.Ioniţă sîn Lupu, Ion sîn Mariei, Ion sîn Ţarălungă
3.Grigori sîn Ion Vartolomeiu, Stoian sîn Ursu Albăscu
4.Simion a Aniţăi, Ioniţă a Dafinii, Toader a Vădanii
5.Grigore a lui Iosăp
6.Ioan sîn Grigori a Paraschivii, Năstasă sîn Ioana a Văcăriţii
7.Catrina lui Toader Croitor, Ana lui Ion Dima
8.Ioana lui Ioan a Niculesii
9.Ileana lui Mihai sîn Vieru

Din totalul de 3819 persoane recenzate, 431 reprezintă văduve. Numele lor este fără excepţie urmat de cel al soţului în cazul genitiv (Ruxanda lui Mihăilă, Aniţa lui Pavăl Tomoş, Ilinca lui Grigoraş Benţa, Marie lui Grigori Butnar etc.). Este exprimată în felul acesta apartenenţa. Numărul mare al acestora a generat pentru generaţia următoare dezvoltarea structurii cu articolul posesiv genitival *a* indiferent dacă copilul era băiat sau fată. E de reţinut în această privinţă observaţia lui Iorgu Iordan: „Folosirea formei *a* pentru ambele genuri şi numere, care se bucură de o largă răspândire în limba vorbită, mai ales prin Moldova, constituie o greşeală şi trebuie, deci, evitată” (Iordan, p. 328).

Într-un număr important de cazuri persoana recenzată este raportată la numele dublu al tatălui, acesta reprezentând numele personal şi un supranume care corespundea numelui de familie neoficial. Este posibil ca într-o perioadă ulterioară acest supranume să fi fost adoptat ca nume de familie pentru descendenţi. În ce priveşte numele în genitiv, cu articolul în poziţie proclitică, acesta a putut în Moldova, cu deosebire în mediul sătesc, să fie perceput ca fiind parte a antroponimului. Pasul următor a fost aglutinarea articolului. Faptul că în Arhondologia Moldovei nu întâlnim nume în genitiv cu articolul proclitic sau aglutinat înseamnă că persoanele care făceau parte din straturi superioare ale societăţii nu agreau acest gen de antroponime. Sunt prezente în Arhondologie nume derivate cu sufixele *-escu* şi

BDD-A31563 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:55 UTC)

-eanu, purtate de persoane care se ridicaseră la o condiţie socială superioară. Chiar sufixul *-eanu* în Moldova exprimă atât apartenenţa locală, cât şi pe cea personală, fiind echivalent cu sufixul *-escu* (cf. DNFR, p. 11).

Supranumele rezultat din antroponim în cazul genitiv, cu articolul posesiv aglutinat, funcţionând ca nume de familie, s-a impus treptat spre mijlocul secolului al XIX-lea. El a fost notat, de cele mai multe ori, aşa cum era rostit. Mărturie sunt variantele care ni s-au transmis ca nume de familie consacrate. Câteva exemple din DFNFR: Ailenei, Aileni, Ailenii; Apetre, Apetrei, Apetri, Apetrii; Avadanei, Avădanei, Avădani, Avădanii, Avădănii; Adumitroae, Adumitroaei, Adumitroaie; Agavriloae, Agavriloaei, Agavriloaie, Agavriloaiei.

În *Tabel cu ostaşii morţi pe câmpul de luptă sau dispăruţi în Războiul de Independenţă, 1877–1878*, comunicat de Oficiul naţional pentru cultul eroilor, figurează 2111 nume, dintre care 13 au numele de familie rezultat din antroponim în cazul genitiv, cu articolul posesiv aglutinat: Acostei, Acristinei, Adascălului, Afrăsinei, Agăinăriţei, Alupului, Amilăesei, Amoşneagului, Anorei, Apreotesei, Asaftei, Asavei, Ateclei. Doar în dreptul lui Ion Agăinăriţei figurează anul de naştere: 1856.Toţi sunt originari din Moldova, districtele Botoşani, Iaşi, Neamţ, Roman, Suceava, Vaslui. De remarcat e faptul că nu sunt doi care să provină din acelaşi sat. Exceptându-i pe cei doi din districtul Vaslui, ceilalţi provin din jumătatea de nord a Moldovei. Rezultă de aici că particularitatea antroponimică pe care o discutăm este caracteristică jumătăţii de nord a Moldovei, cel puţin în epoca de cristalizare a ei. Din tabel rezultă şi faptul că marea majoritate a ostaşilor morţi în război era formată din soldaţi şi caporali cu vârsta între 21 şi 30 de ani. Mulţi dintre aceştia erau căsătoriţi, aveau copii care, deveniţi orfani, s-au raportat la numele mamei pentru identificare. Acest lucru s-a întâmplat şi în deceniile anterioare când mama rămânea văduvă. Într-o primă fază, poate numai orală, ei s-au numit prin raportarea la numele mamei, aflat în cazul genitiv, cu articol proclitic. Întrucât tendinţa era de aglutinare a articolului, consacrarea numelui de familie în această formă s-a impus prin Legea asupra numelui din 1895.

Marea majoritate a antroponimelor din DFNFR scoate în evidenţă rolul jucat în familie de femeia rămasă văduvă (cf. DNFR, p.12). Ea preia în întregime nu numai atribuţiile gospodăreşti ale soţului, ci şi raportarea copiilor la ea pentru identificarea filiaţiei. Însăşi femeia s-a bucurat de atribuirea unui supranume rezultat de la numele soţului (Acozmei, Alucăi, Asandului, Atomei), de la ocupaţia acestuia (Aciobăniţei, Aciubotăriţei, Acrâşmăriţei, Amurăriţei, Avăcăriţei), sau de la numele funcţiei ocupate de acesta (Ajităriţei, Avătămăriţei, Adascălului, Apopii).

Derivatele cu suf. *-easa,* care numesc femeia prin raportare la numele personal al soţului (cf. Paşca, p. 141), sunt supranume dobândite în timpul căsătoriei, care s-au impus ulterior ca nume de familie atât al femeii văduve, cât şi al copiilor ei. Asemănător se petrec lucrurile şi în cazul derivatelor cu suf. *-oaia* („forma feminină derivată de la nume masculine şi indică pe soţia individului

BDD-A31563 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:55 UTC)

exprimat prin radical" – Paşca, p. 141). În cazul de faţă, sufixul *-oaia* este nu numai augmentativ, ci şi uşor ironic (Abalintoaiei, Acostăchioaei, Adumitroaie etc.).

Numele de familie în cazul genitiv, articulate cu articolul *al* aglutinat, sunt puţin numeroase în BDAR, respectiv în DFNFR, precum Alamaru, Almariei, Alanei, Alpreotesei, Alradului, Alvădanei etc.

Din DFNFR am reţinut 218 nume de familie care sunt exprimate printr-un antroponim în cazul genitiv, cu articolul genitival aglutinat.

Au fost identificate cinci grupe de nume de familie constituite după provenienţă:

1. Nume de familie în cazul genitiv, provenite de la nume personale feminine, sau de la supranume feminine: Aanei, Acatrinei, Adăscăliţei, Agafiţei, Aioanei, Astancăi, Avădanei, Azoiţei etc.

2. Nume de familie în cazul genitiv, provenite de la supranume feminine rezultate de la numele personal al soţului, sau de la ocupaţia sau funcţia acestuia: Aciubotăriţei, Acozmei, Adascălului, Ajităriţei, Asandului, Avătămăriţei etc.

3. Nume de familie în cazul genitiv, provenite de la supranume feminine derivate cu sufixul *-easa*: Adumitresei, Aionesei, Apreutesei, Asăndulesei, Atodiresei, Avornicesei etc.

4. Nume de familie în cazul genitiv, provenite de la supranume feminine derivate cu sufixul *-oaia:* Acostăchioaei, Adumitroaie, Agrigoroaie, Apetroaei, Asăvoaei, Atănăsoaei, Avasiloaei etc.

5. Nume de familie în cazul genitiv, articulate cu articolul *al* aglutinat: Alanei, Alioanei, Alpredi, Alradului, Altomei, Alvădanei etc.

Cele 218 nume de familie erau purtate în 1994, când s-a constituit BDAR, de 123739 de persoane. Dintre acestea, 98592 figurează în judeţele din Moldova. Distribuţia în judeţele din Moldova este următoarea: 11015-Bacău, 20847-Botoşani, 2249-Galaţi, 22999-Iaşi, 19491-Neamţ, 13806-Suceava, 2271-Vrancea, 5914-Vaslui.

În jumătatea de nord a Moldovei, în judeţele Botoşani, Iaşi, Neamţ şi Suceava, astfel de nume de familie înregistrează 77143 de ocurenţe, reprezentând 79,67% din total.

În concluzie, numele de familie care prezintă această particularitate gramaticală, consolidată în timp, reprezentativă pentru Moldova şi prezentă prin purtătorii numelor de familie respective în toate regiunile ţării, pot fi considerate ca făcând parte dintr-un microsistem antroponimic românesc.

BIBLIOGRAFIE

Actele = Alexandru Silvian, Emilia Gheorghe, *Actele de stare civilă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1969.

BDAR = Baza de date antroponimice a României, constituită la Laboratorul de cercetări onomastice de la Facultatea de Litere a Universităţii din Craiova în 1994, pe baza datelor puse la dispoziţie pe suport electronic de Inspectoratele judeţene de poliţie, Serviciul de evidenţă a populaţiei.

BDD-A31563 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:55 UTC)

CVM = *Catagrafia Visteriei Moldovei*. I. *Ţinutul Romanului*. Partea 1 (1820). Volum editat de Lucian-Valeriu Lefter şi Silviu Văcaru. Introducere de Mircea Ciubotaru; *Ţinutul Romanului*. Partea a 2-a (1832). Volum editat de Mircea Ciubotaru şi Silviu Văcaru. Introducere de Mircea Ciubotaru; XI. *Ţinutul Suceava*. Partea 1 (1820). Volum editat de Marius Adumitroaei şi Mircea Ciubotaru. Introducere de Mircea Ciubotaru.

DFNFR = *Dicţionar de frecvenţă a numelor de familie din România*, vol. I, *A–B*, redactor responsabil: prof. univ. dr. Teodor Oancă, Craiova, Editura Universitaria, 2003.

DNFR = Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie româneşti*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983.

Graur = Aldxandru Graur, *Nume de persoane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1965.

Iordan = Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului, 1956.

Oancă 1998 = Teodor Oancă, *Geografie antroponimică românească. Metodă şi aplicaţii*, Craiova, Editura de Sud.

Oancă 2016 = Teodor Oancă, *Microsisteme antroponimice româneşti*, Craiova, Editura Grafix.

Oancă 2018 = *Contribuţii onomastice,* Editura Grafix, Craiova.

Oancă 2019 = Teodor Oancă, *Cercetări de onomastică şi dialectologie*, Craiova, Editura Grafix.

Paşca = Ştefan Paşca, *Nume de persoane şi nume de animale în Ţara Oltului*, Bucureşti, 1936.

Sion = Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri şi note contimporane. Boierii Moldovei*, Bucureşti, Editura Minerva, 1973.

EXPRESSING FILIATION AND THE CONCEPT OF FAMILY BELONGINGNESS IN ROMANIAN ANTHROPONYMY

(Abstract)

In Romanian, expressing one' s filiation by using a family name containg a Genitive form was practised until 1895, when The Name Law was adopted. Before that, the father's or the mother's first name, or their bynames, inflected by adding suffixes which are homonymous to the corresponding definite articles in the Genitive (-ei, -lui) and preceded by the proclitic possessive-Genitival article (al, a), were used as family names: Ana a Mariei, Ioana a Văduvei, Ion al Sandului, Toader al Văcarului. In the 19-th century, the proclitic article in the Genitive became attached to the base name, resulting thus bynames, which were further turned into family names: Amariei, Avăduvei, Alsandului, Alvăcarului. Romania's Anthroponymic Data Base contains 204 such family names, including their distribution across regions and counties, their total number of occurrences being 123 739, of which 98 606 were found in Moldova's counties.

Key-words: filiation in anthroponymy, bynames in the Genitive, family name.

BDD-A31563 © 2019 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:22:55 UTC)